

NACIONALINIO TEISMO VAIDMUO ĮGYVENDINANT EUROPOS SĄJUNGOS TEISĘ IR TEISINIO SAUGUMO PRINCIPO PAŽEIDŽIAMUMAS

Skirgailė Žaltauskaitė-Žalimienė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros docentė
socialinių mokslų daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 2 36 61 79
El. paštas: szalimiene@lvat.lt

Straipsnyje analizuojamas nacionalinio teismo vaidmuo įgyvendinant Europos Sąjungos (ES) teisę, ypač atkreipiant dėmesį į Europos Sąjungos teisės viršenybės ir teisinio saugumo principų galimą koliziją bei jų suderinamumo problematiką, kuri straipsnyje atskleidžiama remiantis Europos Teisingumo Teismo (ETT) praktika. Nagrinėjamas ETT Lucchini sprendimas, šio sprendimo išvadų reikšmė res judicata principui jo ribojimo požiūriu.

The article deals with the role of national court in implementation of the EU law. In particular, attention is paid to the problem of possible collision and compatibility between the principles of supremacy of the EU law and legal certainty which is revealed relying on the ECJ case-law. The ECJ Lucchini judgment is also analysed as well as significance of its outcomes to the principle of res judicata in regard to the limitation of the latter.

Įvadas

Nacionalinio teismo vaidmuo įgyvendinant ES teisę yra neatsiejamas nuo ES valstybių narių įsipareigojimų ir jų vykdymo. Valsstybių narių įsipareigojimus pagrindžia ES teisės nuostatos, jie taip pat yra glaudžiai susiję su Europos Sąjungos institucijų įsipareigojimais. Taigi nacionalinio teismo vaidmuo įgyvendinant ES teisę gali būti atskleistas tik tinkamai apibrėžus ES valstybių narių ir ES institucijų turimus abipusius įsipareigojimus bei teises.

Nacionalinio teismo įpareigojimai ir šių įpareigojimų teisinis pagrindas

2009 m. gruodžio 1 d. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai¹ Europos Sąjungos sutarties (ESS) 4 straipsnio 3 dalies (ex EB steigimo sutarties 10 straipsnis) nuostatos² nustato

¹ 2007 m. gruodžio 13 d. Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti Europos Sąjungos sutartį ir Europos Bendrijos steigimo sutartį (OL C 306).

² Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) nenumato tokių nuostatų, o įsigaliojus Lisabonos sutarčiai patikslintos EB steigimo sutarties 10 straipsnio nuostatos perkeltos į Europos Sąjungos sutartį (toliau – ESS). SESV ir ESS suvestinės redakcijos yra paskelbtos OL C 115, 2008 ir OL C 83, 2010.

valstybių narių ir ES institucijų bendro pobūdžio pagrindines pareigas. Pagal ESS 2 straipsnį Sąjunga yra grindžiama pagarba žmogaus orumui, laisve, demokratija, lygybe, teisine valstybe ir pagarba žmogaus teisėms, įskaitant mažumoms priklausančių asmenų teises³, o pagal ESS 4 straipsnio 2 dalį Sąjunga gerbia valstybių narių lygybę prieš sutartis bei nacionalinių jų savitumą⁴, neatsiejama nuo pagrindinių politinių bei konstitucinių jų struktūrų, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą; ji gerbia esmines valstybines jų funkcijas, įskaitant valstybės teritorinio vientisumo, viešosios tvarkos ir nacionalinio saugumo užtikrinimą. Ši pareiga pripažįstama pamatine ES teisės nuostata.

ESS 4 straipsnio 3 dalies (*ex EB sutarties 10 straipsnio 1 ir 2 dalys*) nuostatos numato valstybėms narėms kelias pagrindines pareigas veikti (antroji pastraipa) ir vieną pareigą susilaikyti nuo veiksmų (trečioji pastraipa). Specialiosios sutarties laikymosi nuostatos įtraukimas į sutartį reiškia, kad pirminės teisės nuostatos, įtvirtindamos pareigą laikytis sutarties nuostatų, ne vien deklaratyviai atspindi Europos Sąjungos pirminei teisei taikytiną tarptautinės teisės principą *pacta sunt servanda*, bet ir peržengia šio principo ribas. ESS 4 straipsnio 3 dalies nuostatose įtvirtinta ne tik abiejų pusių pareiga *lojaliai bendradarbiauti* [1], bet ir ES institucijų išpareigojimai valstybėms narėms. ES institucijos privalo

³ Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnio 1 dalyje, galiojusioje iki Lisabonos sutartimi padarytų šios sutarties pakeitimų, numatyta, kad Sąjunga yra grindžiama laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei teisinės valstybės principais, t. y. principais, kurie valstybėms narėms yra bendri.

⁴ Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnio 3 dalyje, galiojusioje iki Lisabonos sutartimi padarytų šios sutarties pakeitimų, numatyta, kad Sąjunga gerbia savo valstybių narių nacionalinį savitumą.

atkreipti dėmesį į valstybių narių teisėtus interesus, o prireikus – ir į konstitucinės teisės problemas bei glaudžiai bendradarbiauti su valstybėmis narėmis, kad būtų įvertintos ir įveiktos integracijos kliūtys [2]. Pagal ESS 5 straipsnio 1 ir 4 dalių (*ex EB sutarties 5 straipsnis*) nuostatas Sąjungos veiksmų turinys ir forma neviršija to, kas būtina siekiant sutarčių tikslų, t. y. Sąjungos institucijos, priimdamos teisės aktus, gerbia ir taiko proporcingumo principą [3, 12 pastraipa; 4, p. 371–397]. Proporcingumo principas nustato tam tikrus kriterijus ES institucijų veiksmams, priimant teisės normas ir vykdant administravimą, taip pat valstybių narių veiksmams, taikant Europos Bendrijų teisę arba siekiant apriboti pagrindines laisves. Taigi *proporcingumo principas* nustato *kompetencijos taikymo ribas*, kurios papildo subsidiarumo principą. ESS 5 straipsnio 2 dalies (*ex ES sutarties 5 straipsnis ir ex EB sutarties 5 straipsnio 1 dalis*) nuostatos apibrėžia jau minėtą ribotų įgaliojimų principą.

Remdamasis minėtu ir ESS 4 straipsniu, įtvirtinančiu valstybių narių ir ES institucijų lojalaus bendradarbiavimo principą, Europos Sąjungos Teisingumo teismas (toliau – ir ETT) nustatė nemažai konkrečių pareigų, tenkančių valstybėms narėms ir turinčių joms tiesioginį poveikį – pareigą *tinkamai įgyvendinti direktyvas*, pareigą *konsultuotis* [5], pareigą, derinant nacionalinę teisę, *suteikti viršenybę tiesiogiai taikomai Europos Sąjungos teisei*, pareigą *veikti „bendrojo intereso labui“*, jeigu Taryba neturi galimybės veikti [6]. Iš ESS 4 straipsnio 3 dalies valstybėms narėms kyla pareiga „nesiimti priemonių, kurios galėtų praktiškai trukdyti siekti šios sutarties tikslų“ [7; 8, p. 372 ir kt.].

Taip pat valstybėse narėse turi būti užtikrintas vienodas ES teisės veikimas ir taikymas. Europos Sąjungos teisės taikymas visose valstybėse narėse yra vienodas, jeigu kiekvienu atveju nepriklauso nuo skirtingų sąlygų valstybėse narėse. ES pirminėje teisėje apie tai neužsimenama. Dėl šios priežasties ETT savo praktikoje suformulavo Europos Bendrijų teisės viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu. Europos Sąjungos teisės viršenybė yra nuolat pabrėžiama ir užtikrinama, netaikant jai prieštaraujančių nacionalinės teisės normų [9]. Viršenybės principą užtikrina ne ETT, o nacionaliniai teismai, kurie atsakingi už Europos Sąjungos teisės laikymąsi valstybėje narėje. Pagal nusistovėjusią ETT praktiką nacionalinis teismas, įpareigotas taikyti Sąjungos teisės normas, privalo užtikrinti visišką šių normų veiksmingumą, jei būtina, savo iniciatyva netaikydamas jokios joms prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos [10, 21–24 punktai; 11, 19–21 punktai; 12, 61 punktas]. Nacionalinis teismas neprivalo prašyti arba laukti, kol ši nuostata bus panaikinta teisėkūros arba kitokiomis konstitucinėmis priemonėmis. 2009 m. lapkričio 19 d. sprendime *Filipiak* ETT nurodė, kad aplinkybė, jog konstitucinis teismas (šiuo atveju *Trybunał Konstytucyjny* – Lenkijos Konstitucinis teismas) nukėlė datą, nuo kurios ginčijamos nuostatos neteks privalomosios galios, netrukdo tam, kad laikydamasis Sąjungos teisės viršenybės principo prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas netaikytų tokių nuostatų nagrinėjamoje byloje, jeigu mano, kad šios nuostatos prieštarauja Sąjungos teisei [13, 84 punktas]. Teismų praktikoje pripažįstama, kad praktiškai neužtikrinus vienodo ES teisės įgyvendinimo visoje ES teritorijoje, vidaus rinka būtų neveiksminga.

Valstybės narės taip pat pripažįsta vienodo ES teisės veikimo laidavimo problemą ir vadovaujasi tokį veikimą užtikrinančia formule: dar 1992 m. vasario 7 d. Maastrichto konferencijos išaiškinime jos buvo paragintos laikytis ETT suformuluotų ir išstobulintų *veiksmingumo* (valstybėms narėms paliekama galimybė pasirinkti sankcijas, tačiau jos privalo atkreipti dėmesį į tai, kad už Europos Bendrijų teisės pažeidimus baudžiama pagal panašias taisykles, kaip ir už nacionalinės teisės pažeidimus, kai sankcijos visada turi būti efektyvios, teisėtos ir atgrasinančios) ir *lygiavertiškumo* (Europos Bendrijų teisės pažeidimus nacionalinės institucijos turi nagrinėti lygiai taip pat kruopščiai, kaip nacionalinės teisės pažeidimus) principų [14], o Komisija paraginta kontroliuoti, kad šių principų būtų laikomasi.

Taip pat pabrėžtina, kad, be to, jog pagal SESV 267 straipsnio antrą pastraipą nacionaliniai teismai savo nagrinėjamosiose bylose turi diskreciją dėl kreipimosi į ETT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą ir šios diskrecijos negalima riboti ar sustabdyti nacionalinėmis priemonėmis, ETT priimtas prejudicinis sprendimas privalomas šiems teismams sprendžiant pagrindinę bylą [15, 49 punktas; 16, 64 punktas]. Savo išvadoje byloje, kurioje priimtas 2009 m. rugsėjo 8 d. sprendimas *Liga Portuguesa de Futebol Profissional ir Bwin International* (C-42/07, dar nepaskelbtas Rinkinyje), generalinis advokatas Y. Bot nurodė, kad vienodas Sąjungos teisės aiškinimas gali būti užtikrintas tik jei Teisingumo Teismo sprendimai nacionaliniams teismams yra privalomojo pobūdžio. Šis privalomasis pobūdis kyla iš nacionalinių teismų pareigos užtikrinti veiksmingą Sąjungos teisės taikymą (204 ir 205 punktai).

Taigi nacionalinis teismas privalo atsižvelgti į daugelį ETT praktikoje suformuluotų principų – ES teisės viršenybės principą, ES teisės tiesioginio taikymo principą (šiuo požiūriu galioja tam tikros išimtys, pavyzdžiui, horizontalus tiesioginis direktyvų galiojimas yra negalimas), į principus, kad esant tam tikroms sąlygoms ES teisės nuostatos gali suteikti privatiems asmenims teises ir esant tam tikroms sąlygoms šiomis teisėmis galima remtis grindžiant savo reikalavimus nacionaliniame teisme, į principą, kad nacionalinis teismas yra įpareigotas užtikrinti ES teisės viršenybę, taip pat įpareigotas aiškinti nacionalinės teisės nuostatas, atsižvelgiant į direktyvų nuostatas, kad nuo direktyvos įsigaliojimo datos kuo labiau privalo susilaikyti nuo tokio nacionalinės teisės aiškinimo, kuris, pasibaigus terminui perkelti direktyvą, galėtų rimtai sutrukdyti įgyvendinti šia direktyva siekiamą tikslą ir kt.

Remiantis ETT praktika neatmestina galimybė, kad nacionalinis teismas, nesilaikantis minėtų principų, padarytų ES teisės pažeidimą, už kurį galėtų kilti valstybės narės atsakomybė ir valstybei narei tektų atlyginti privatiems asmenims šiuo pažeidimu sukeltą žalą. Todėl klausimas, ar iš tiesų nacionalinis teismas privalo laikytis ES teisės ir atsižvelgti į daugelį minėtų ETT praktika suformuluotų principų, netenka prasmės.

2003 m. rugsėjo 30 d. *Köbler* sprendime ETT, remdamasis būtent tuo, kad *teisminė valdžia* vaidina pagrindinį vaidmenį apsaugant privačių asmenų teises, kylantis iš Bendrijos teisės normų, ir aplinkybe, kad *paskutinės instancijos teisme* privatiems asmenims turėtų būti suteikta galimybė ginti savo teises pagal Bendrijos teisę, padarė išvadą, kad šių teisių apsauga

susilpnėtų ir šias teises suteikiančių Bendrijos teisės normų veiksmingumas taptų abejotinas, jei privatiems asmenims tam tikromis sąlygomis negalėtų būti atlyginta žala, padaryta nacionalinio paskutinės instancijos teismo sprendimu, kuriuo pažeista Bendrijos teisė [17, 33–36 punktai]. Taigi *Köbler* sprendime ETT priminė, kad principas, pagal kurį valstybė narė privalo atlyginti žalą privatiems asmenims, padarytą jai priskiriamais Bendrijos teisės pažeidimais, taikomas visais Bendrijos teisės pažeidimo atvejais, nesvarbu, kurios šios valstybės institucijos veiksmai arba neveikimas lėmė šį pažeidimą.

ETT 2003 m. gruodžio 9 d. sprendime *Komisija prieš Italiją*, priimtame kiek vėliau nei minėtas sprendimas *Köbler*, Teisingumo Teismo nagrinėta panaši situacija [18]. Šioje byloje Komisija kaltino Italijos Respubliką, kad ji paliko galioti nacionalinės teisės aktą, pagal kurį, taip kaip jį aiškino Italijos teismai, iš jų ir *Corte suprema di cassazione*, ir kaip taikė administracinės institucijos, mokesčių, surinktų pažeidžiant Bendrijos teisę, susigražinti praktiškai buvo neįmanoma arba ypač sudėtinga atsižvelgiant į privatiems asmenims, siekiantiems susigražinti neteisėtai surinktas sumas, keliamus įrodymų reikalavimus. Toks nacionalinės teisės aktas pats savaime neprieštaravo Bendrijos teisei, nes, kaip tai pabrėžė ETT, jis buvo neutralus tiek pareigos įrodyti, kad tokiais mokesčiais buvo apmokestinti kiti asmenys, tiek šiuo tikslu leistinių įrodinėjimo būdų atžvilgiu. Vis dėlto teismai nacionalinės teisės akto aiškino skirtingai, ir šio akto taikymas pagal vienų išaiškinimą atitiko Bendrijos teisę, o pagal kitų jos neatitiko. Kadangi pastaroji tendencija teismų praktikoje buvo reikšminga ir nevienkartinė, Teisin-

gumo Teismas į ją atsižvelgė apibrėždamas nagrinėjamo nacionalinės teisės akto apimtį, dėl to jis atkreipė ypatingą dėmesį į *Corte suprema di cassazione* sprendimus, kuriuose nacionalinis įstatymas buvo išaiškintas nesuderinamai su Bendrijos teise ir akivaizdžiai pažeidžiant Teisingumo Teismo praktiką šioje srityje. Atsižvelgęs į tokius teismų ir administracinių institucijų praktikos šioje srityje skirtumus, rodančius, jog nagrinėjamas nacionalinės teisės aktas nebuvo pakankamai aiškus, kad pats užtikrintų Bendrijos teisę atitinkantį taikymą ir todėl nacionalinis įstatymų leidėjas jį reikiama pataisytų ar paaiškintų, Teisingumo Teismas nusprendė, kad ieškinys dėl pažeidimo buvo pagrįstas.

Nors atitinkamas Bendrijos teisės pažeidimas buvo priskiriamas nacionalinių institucijų visumai (teisminėms, administracinėms ir įstatymų leidžiamosioms), o ne tik *Corte suprema di cassazione*, ir nagrinėjamas pagal specialią pažeidimų procedūrą, ši byla yra įdomus aukščiausiojo teismo padaryto Bendrijos teisės pažeidimo, iš kurio kyla valstybės atsakomybė už su Bendrijos teise nesuderinamą nacionalinės teisės išaiškinimą, akivaizdžiai pažeidžiantį ETT praktiką toje srityje, pavyzdys [19, 100 punktas].

Remiantis ETT praktika darytina išvada, kad nacionalinis paskutinės instancijos teismas pažeistų ES teisę, jei taikytų, jo nuomone, Europos Sąjungos teisę atitinkantį nacionalinės teisės aktą, nors, remdamasis Sąjungos teisės viršenybės principu dėl šio akto visiško nesuderinamumo su Europos Sąjungos teise, turėtų jo netaikyti; jei nacionalinė teisė būtų išaiškinta, o šis išaiškinimas neatitiktų taikomos Europos Sąjungos teisės⁵; jei esant neaiškumui

⁵ Reikia priminti, kad nacionaliniai teismai, taikydami nacionalinės teisės aktus, turi juos aiškinti kiek įma-

dėl ES teisės aiškinimo ar galiojimo nesikreiptų į ETT prejudicinio sprendimo⁶.

Darytina išvada, kad aukščiausiesiems valstybių narių teismams tenka lemiamas vaidmuo prižiūrint, ar Europos Sąjungos teisė taikoma tinkamai. Tačiau darytina prielaida, kad šie įgaliojimai aukščiausiesiems nacionaliniams teismams suteikti tokiomis aplinkybėmis, kuriomis taip pat didėjo jų atsakomybė užtikrinti tinkamą Europos Sąjungos teisės taikymą ir ginti šios teisės pagrindus asmenims suteikiamas teises.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į problematiką, susijusią su konstituciniu nacionalinių teismų nepriklausomumo principu ir jų teise bei pareiga spręsti bylą nepriklausomai. Generalinis advokatas *Ruiz-Jarabo Colomer* savo išvadoje, pateiktoje 2003 m. gruodžio 11 d. byloje C-30/02, šiuo požiūriu kritikuoja ETT ir pažymi, kad ETT iš tiesų elgiasi lygiai taip pat, kaip ir nagrinėdamas tiesioginius ieškinius, kai jis neperžengdamas sutarties nuostatų ribų

noma atsižvelgdami į susijusios direktyvos formuluotę ir į jos tikslą, kad būtų pasiektas direktyvoje numatytas rezultatas ir laikomasi SESV 288 (ex EB 249) straipsnio trečiosios pastraipos (žr., be kita ko, 2004 m. spalio 5 d. sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01 – C-403/01, Rink. p. I-8835, 113 punktą ir nurodytą teismo praktiką). Ši suderinto aiškinimo pareiga taikoma visoms nacionalinės teisės nuostatoms – ir priimtoms iki direktyvos, su kuria jos susijusios, ir po jos (žr., pavyzdžiui, 1990 m. lapkričio 13 d. sprendimo *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135, 8 punktą ir nurodyto sprendimo *Pfeiffer ir kt.* 115 punktą). Reikalavimas nacionalinę teisę aiškinti taip, kad ji atitiktų Bendrijos teisę, išplaukia iš pačios sutarties sistemos, nes jis leidžia bylas nagrinėjančiam nacionaliniam teismui pagal savo kompetenciją užtikrinti visišką Bendrijos teisės veiksmingumą (žr., pavyzdžiui, nurodyto sprendimo *Pfeiffer ir kt.* 114 punktą).

⁶ Aukščiausieji teismai privalo pagal SESV 267 (ex EB 234) straipsnį kreiptis į ETT su prejudiciniais klausimais dėl Bendrijos teisės išaiškinimo, kad šioje srityje būtų išvengta teismų praktikos skirtumų Bendrijos viduje. Teisingumo Teismas šią pareigą kreiptis dėl prejudicinio sprendimo nustatė 1982 m. spalio 6 d. sprendime *Cilfit* (283/81, Rink. p. 3415, 7 punktas).

suteikia sau teisę į neribotą jurisdikciją, o tai sukelia didelį pavojų suvereniai nacionalinio teismo teisei išspręsti pagrindinę bylą⁷. Kartu pripažintina, kad dėl savo institucinės ir funkcinės nepriklausomybės teismai yra laisvi nuo galimo vyriausybių kišimosi arba įtakos, kitaip tariant, nuo kišimosi ir įtakos tų, kurie atstovauja valstybei santykiuose su Europos Sąjunga ir kurie jai tiesiogiai įsipareigoję imtis reikiamų nacionalinių priemonių užtikrinti tinkamą įsipareigojimų Sąjungai įvykdymą. Be to, teisinio tikrumo principas ir reikalavimas aiškiai apibrėžti įstatymus, kuriuos patvirtina *res judicata* principas, būdingi ir Europos Sąjungos teisei. Kita vertus, neatmestina ir tai, kad valstybei gali kilti atsakomybė, jei paskutinės instancijos teismas pažeistų ES teisę [20, p. 773–804].

Teisinio saugumo principas pagal ETT praktiką

Teisinio saugumo principas pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo prakti-

⁷ Teisingumo Teismas padarė klaidą 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendime *Köbler* pasisakydamas apie valstybių narių atsakomybę už žalą, kurią nacionalinė teismo institucija individui padarė pažeisdama Bendrijos teisę, jis išvardijo sąlygas, kurios turi būti įvykdytos, kad kiltų tokia atsakomybė (59 punktas); tačiau po to, kai Teismas pripažino, jog atsakomybės kriterijų taikymas priklauso nacionalinio teismo kompetencijai (100 punktas), jis nuklydo į jam uždraustą sritį ir atliko savo kompetencijai nepriklausančius veiksmus (101 ir paskesni punktai). Nagrinėdamas apeliacinį skundą, Teisingumo Teismas 2001 m. rugsėjo 20 d. sprendimu *Procter & Gamble* (C-383/99, Rink. p. I-6251), vadinamas sprendimu „*Baby-dry*“, kuriame jis taip pat peržengė savo įgaliojimų ribas, padarė panašią klaidą. 2003 m. gruodžio 11 d. generalinio advokato *Ruiz-Jarabo Colomer* išvados byloje *Recheio – Cash & Carry SA* (C-30/02, Rink. p. I-6051) 35 punktas. Plačiau apie nacionalinių teismų daromus pažeidimus – Beutler, B. *State Liability for Breaches of Community Law by National Courts: is the Requirement of a Manifest Infringement of the Applicable Law an Insurmountable Obstacle?* *Common Market Law Review*. 2009, 46(3).

ką (2001 m. liepos 12 d. nutarimas) – tai vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų, jis reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius. Pagal šį principą teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų, būtina *inter alia* laikytis principo *lex retro non agit*, teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių, turi būti užtikrinamas jurisprudencijos tęstinumas.

Panašiai suprantamas bendrasis Sąjungos teisės principas – teisinio saugumo principas, kuris reikalauja, kad Sąjungos teisės aktai leistų suinteresuotiesiems asmenims tiksliai žinoti savo teises ir pareigas ir atitinkamai imtis veiksmų (žr. 2009 m. birželio 11 d. sprendimo *Nijemeisland*, C-170/08, Rink. p. I-5127, 44 punktą).

Iš ETT praktikos darytina išvada, kad nacionalinio teismo sprendimas, net jeigu jis yra galutinis (kaip patvirtinama sprendime *Komisija prieš Ispaniją*), niekada negali būti viršesnis už Sąjungos priemonę, nuostatą arba aktą, kaip už juos viršesnis tam tikrais atvejais negali būti įstatymas arba konstitucinė norma [21, 44 punktas]. Tačiau kartu ETT primena *res judicata* galios principo svarbą tiek Sąjungos teisės, tiek nacionalinės teisės sistemose [plačiau apie *res judicata* principą žr. 22, p. 95–107]. ETT laikosi nuostatos, kad tam, jog būtų užtikrintas teisės ir teisinių santykių stabilumas bei geras teisingumo vykdymas, svarbu, jog teismų sprendimai, kurie išnaudojus visas galimas teisių gynimo

priemonės arba pasibaigus pasinaudojimo jomis numatytiems terminams tampa galutiniai, nebegalėtų būti ginčijami (sprendimo *Köbler* 38 punktą) [23, 20 punktą; 24, 22 punktą]. Taip pagal nusistovėjusią ETT praktiką formuojama bendra teisinio saugumo principo ir ES teisės viršenybės derinimo teismuose formulė. Taip pat pagal nusistovėjusią ETT praktiką formuojama Europos Sąjungos teisinio saugumo ir valstybių narių institucinės autonomijos principų derinimo formulė, pagal kurią, nesant Sąjungos teisės aktų atitinkamoje srityje, procesines taisykles, užtikrinančias teisės subjektams Bendrijos teisės suteikiamų teisių apsaugą, vadovaujantis valstybių narių procesinės autonomijos principu, turi nustatyti kiekvienos valstybės narės vidaus teisės sistema, tačiau su sąlyga, kad jos nėra mažiau palankios nei tos, kurios taikomos panašioms vidaus teisės situacijoms (lygiavertiškumo principas) ir kad dėl jų Bendrijos teisinės sistemos suteiktų teisių įgyvendinimas netaptų praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas (veiksmingumo principas) [25, 31 punktą; 26, 67 punktą].

Kyla klausimas, ar konkrečiu atveju Europos Sąjungos teisinio saugumo ir valstybių narių institucinės autonomijos principų taikymą galima laikyti Europos Sąjungos teisės viršenybės veiksmingumo sąlygomis. Atsakymas į šį klausimą nėra lengvas ir į jį galima atsakyti tik panagrinėjus ETT praktiką.

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad ETT ypač prižiūri, kad būtų paisoma galutinio sprendimo principo, nes šis padeda įgyvendinti teisinių santykių stabilumo reikalavimą.

Eco Swiss byloje per nustatytą terminą nebuvo pateiktas ieškinys dėl galutinio

sprendimo pobūdį turinčio tarpinio arbitražinio sprendimo panaikinimo [27]. ETT laikėsi pozicijos, kad tokiomis aplinkybėmis pagal Bendrijos teisę nereikalaujama, kad nacionalinis teismas nesilaikytų vidaus procedūros taisyklių, net jei tai leistų nustatyti, kad yra galimas Bendrijos teisės pažeidimas.

2003 m. rugsėjo 30 d. sprendime *Köbler*, atsakydamas į tam tikrų vyriausybių, kurios, remdamosi galutinio sprendimo principu, gynė poziciją, kad valstybių narių atsakomybės už Bendrijos teisės pažeidimu privatiems asmenims padarytą žalą principas negali būti taikomas paskutinės instancijos nacionalinio teismo sprendimams, argumentus, ETT pabrėžė galutinio sprendimo principo svarbą ir nusprendė, kad iš tiesų siekiant užtikrinti teisės ir teisinių santykių stabilumą, taip pat gerą teisingumo administravimą, yra svarbu, kad teismo sprendimai, kurie, išnaudojus visas galimas teisių gynimo priemones arba pasibaigus numatytiems naudojimosi jomis terminams, tampa galutiniais, nebegalėtų būti ginčijami (sprendimo *Köbler* 38 punktą), ir pridūrė, jog tai, kad yra pripažįstamas valstybės atsakomybės už paskutinės instancijos teismo sprendimą principas, savaime nereiškia, kad yra ginčijama tokio sprendimo teisinė galia, nes proceso dėl valstybės narės atsakomybės tikslas yra kitoks ir jame nebūtinai dalyvauja tos pačios šalys, kurios dalyvauja procese, pasibaigusiame sprendimo, įgijusio teisinę galią, priėmimu (sprendimo *Köbler* 39 punktą), ir kad, šiaip ar taip, jis nėra priešastis persvarstyti teismo sprendimą, kuriuo buvo padaryta žalos.

ETT 2006 m. kovo 16 d. *Kapferer* sprendime vėl pabrėžė galutiniais tapusių teismo sprendimų stabilumo reikalavimą ir

svarbą, kurią šiuo atžvilgiu galutinio sprendimo principas įgyja tiek Bendrijos teisės sistemoje, tiek nacionalinės teisės sistemoje, šioje byloje 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentu (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo pagrindu nuo pat pradžių buvo prieštaraujama dėl teismo, į kurį kreiptasi, kompetencijos. Prieštaravimas buvo atmestas, tačiau teismas priėmė sprendimą iš esmės *R. Kapferer* priešininkės, nuotolinės prekybos bendrovės, naudai. Kai *R. Kapferer* pateikė apeliacinį skundą dėl šio sprendimo, minėtoji bendrovė nemanė, kad vėl reikia pareikšti prieštaravimą dėl kompetencijos trūkumo, dėl to ši sprendimo dalis įgijo *res judicata* galią. ETT nusprendė, kad EB 10 straipsnyje įtvirtintas bendradarbiavimo principas nacionaliniam teismui nenustato pareigos netaikyti vidaus procedūros taisyklių, pagal kurias sprendimas tapo galutinis ir neskundžiamas, net jei nustatoma, kad jis prieštarauja Bendrijos teisei.

Kühne & Heitz byloje [28] susiklostė tokios aplinkybės: pirma, nacionalinėje teisėje administracinės valdžios įstaigai pripažįstama teisė peržiūrėti pagrindinėje byloje nagrinėjamą galutiniu tapusį administracinį sprendimą, antra, šis sprendimas tapo galutinis tik po to, kai nacionalinis teismas, kurio sprendimų negalima apskusti teismine tvarka, priėmė sprendimą, trečia, šis teismo sprendimas buvo pagrįstas Bendrijos teisės aiškinimu, kuris, atsižvelgiant į vėlesnį Teisingumo Teismo sprendimą, buvo klaidingas ir priimtas nesikreipus į Teisingumo Teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, nors buvo EB 234 straipsnio trečioje pastraipoje numatytos sąlygos, ketvirta, suintere-

suotasis asmuo į administracinės valdžios įstaigą kreipėsi iš karto, kai sužinojo apie šį Teisingumo Teismo sprendimą. Tokiomis aplinkybėmis ETT, remdamasis iš EB 10 straipsnio kylančiu bendradarbiavimo principu, pripažino, kad atitinkama administracinės valdžios įstaiga turi peržiūrėti šį sprendimą, kad atsižvelgtų į tuo tarpu Teisingumo Teismo pateiktą atitinkamos Bendrijos teisės nuostatos išaiškinimą, o atsižvelgdama į šios peržiūros rezultatus, ši įstaiga turi nustatyti, kiek ji gali keisti atitinkamą sprendimą, nepažeisdamas trečiųjų asmenų interesų. Tačiau ETT šiame sprendime laikėsi nuostatos, jog aplinkybė, kad administracinis sprendimas tampa galutinis, kai pasibaigia protingi apskundimo terminai arba, kaip pagrindinėje byloje, išnaudojus visas teisių gynimo priemones, sustiprina teisinį saugumą, todėl Bendrijos teisė nenumato reikalavimo, iš principo įpareigojančio administracijos įstaigą persvarstyti tokį tapusį galutiniu sprendimą (minėto sprendimo *Kühne & Heitz* 24 punktą).

Neatmestina ir tai, kad ETT sprendime *Kühne & Heitz* byloje padarytos išvados dėl atitinkamos administracinės valdžios įstaigos pareigos tam tikromis aplinkybėmis peržiūrėti savo sprendimą iš esmės yra skirtos vienam konkrečiam atvejui – kai pateikiamas prašymas persvarstyti administracinį sprendimą, kuris, išnaudojus visas teisių gynimo priemones pagal nacionalinę teisę, tapo galutiniu ir dėl kurio paaiškėjo, kad jis prieštarauja Bendrijos teisei, kaip ją vėliau išaiškino ETT, jei paskutinės instancijos nacionalinis teismas nesikreipė į ETT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, priešingai nei numatyta EB 234 straipsnio trečiojoje pastraipoje.

2006 m. rugsėjo 19 d. sprendime *i-21 Germany & Arcor* byloje ETT aiškiai apsisprendė minėtame sprendime *Kühne & Heitz* nustatytų principų netaikyti situacijai, kai asmuo, prašantis atšaukti galutinį sprendimą, nebuvo pasinaudojęs savo teise apskusti reikalavimus sumokėti mokesčių [29]. Pagal šios bylos aplinkybes prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusių teismo nagrinėjamaiais ieškiniais buvo prašoma grąžinti mokesčius, sumokėtus pagal galutiniais tapusius reikalavimus juos sumokėti, remiantis tuo, kad pagal Administracinio proceso įstatymo 48 straipsnį, kaip jį išaiškino *Bundesverwaltungsgericht*, kompetentinga administracinė institucija privalo atšaukti šiuos reikalavimus. Remiantis Administracinio proceso įstatymo 48 straipsniu administracinė institucija iš principo turi diskreciją atšaukti neteisėtą galutinį administracinį aktą, tačiau turi pareigą atšaukti šį aktą, jei atitinkamo akto palikimas galioti yra „paprastčiausiai neįmanomas“ atsižvelgiant į viešosios tvarkos, geros valios, lygybės, vienodo vertinimo arba akivaizdaus neteisėtumo sampratą. Sprendime *i-21 Germany & Arcor* ETT konstatavo, kad jei taikant nacionalinės teisės normas administracinė institucija privalo atšaukti galutiniu tapusį administracinį sprendimą, kai jis akivaizdžiai pažeidžia nacionalinę teisę, ta pati pareiga turi egzistuoti ir kai šis sprendimas akivaizdžiai pažeidžia Bendrijos teisę (sprendimo 69 punktas) ir kad nacionalinis teismas privalo įvertinti, ar toks Bendrijos teisę aiškiai pažeidžiantis teisės aktas, koku pagrįsti pagrindinėje byloje nagrinėjami reikalavimai sumokėti mokesčių, yra akivaizdžiai neteisėtas atitinkamos nacionalinės teisės požiūriu (sprendimo

71 punktas). Taigi iš šio sprendimo aišku, kad tuo atveju, kai galutinis administracinis sprendimas teisme nebuvo apskustas, ESS 4 straipsnis (*ex EB 10* straipsnis) kartu su Bendrijos nuostata, kurios pažeidimu yra remiamasi, įpareigoja nacionalinį teismą, į kurį buvo kreiptasi dėl kompetentingos nacionalinės valdžios institucijos atsisakymo persvarstyti šį sprendimą, bent patikrinti, ar taikant lygiavertiškumo principą pagal nacionalines proceso normas neatsiranda pareigos persvarstyti ir prireikus atšaukti šį sprendimą.

ETT yra pripažinęs, jog tai, kad teisinio saugumo sumetimais nustatomi protingi terminai ieškiniai pareikšti, nepažeidžia Bendrijos teisės, dėl to valstybės narės teisinio saugumo sumetimais gali nustatyti reikalavimą, kad prašymą persvarstyti ir atšaukti galutinį administracinį sprendimą, kuris pažeidžia Bendrijos teisę, kaip tai vėliau išaiškino Teisingumo Teismas, kompetentingai valdžios įstaigai reikia pateikti per protingą terminą (*Kempter* sprendimo 58, 59 punktai [30]).

Dėl naikinamųjų terminų Teisingumo Teismas taip pat yra nusprendęs, kad, kiek tai susiję su nacionalinės teisės aktais, patenkančiais į Bendrijos teisės aktų taikymo sritį, nustatyti terminus valstybės narės turi atsižvelgdamos, be kita ko, į tai, kokią svarbą suinteresuotiesiems asmenims turės sprendimai, kurie bus priimti, į procedūrų ir taikytinų teisės aktų sudėtingumą, asmenų, kuriems jie gali būti skirti, skaičių ir kitus viešus ar privačius interesus, į kuriuos turi būti atsižvelgta [31, 40 punktas].

Darytina išvada, kad *Köbler* ir *Kühne & Heitz* bylose galutinį sprendimą priėmęs teismas nesikreipė į ETT ir dėl to netinkamai taikė Europos Sąjungos teisę.

Köbler byloje tokio galutinės instancijos teismo padarytą Bendrijos teisės pažeidimą buvo galima kompensuoti atlyginant žalą. *Kühne & Heitz* byloje tokia kompensacija pažeidžiant *res judicata* principą (teismo sprendimu atitinkamos administracinės valdžios institucijos sprendimas tapo *res judicata*) buvo įmanoma, tik administracinės valdžios institucijos galia persvarstyti ankstesnį sprendimą aiškinant kaip prievolę tai padaryti susiklosčius konkrečios bylos aplinkybėmis.

Remiantis tokia teismo praktika galima daryti išvadą, kad šalys yra pačios atsakingos už teisių, kuriomis jos gali laisvai naudotis (*Kapferer* byla) arba kurios joms gali būti suteiktos pagal Sąjungos teisę (*Köbler* ir *Kühne & Heitz* bylos), įgyvendinimą. Jei šalys praleidžia terminą arba nemano esant reikalinga teikti ieškinį ar apeliaciją, jos turi prisiimti dėl to kilusias pasekmes, t. y. įvertinti tai, kad vėliau nebegalės pasinaudoti teisėmis, kurios joms suteiktos pagal Sąjungos teisę. Tačiau jei šalys aktyviai siekė pasinaudoti savo teisėmis ir kuo geriau išnaudojo nacionalinės teisės sistemos suteiktas procedūras galimybes, jos gali siekti pasinaudoti nacionalinės teisės suteiktomis galimybėmis teikti ieškinį dėl žalos atlyginimo, kai kyla valdžios institucijų atsakomybė, t. y. siekti, kad joms būtų atlyginta žala dėl atitinkamų nacionalinių administracinės valdžios ar teisėsaugos institucijų veiksmų, kurie buvo priešingi Bendrijos teisei, arba, jei pagal nacionalinę teisę suteikiama tokia galimybė, reikalauti, kad būtų persvarstytas ginčijamas administracinis sprendimas (*Kühne & Heitz* byla). Žinoma, iš šios teismo praktikos, kur *res judicata* principo laikymasis tarp šalių atlieka pagrindinį vaidmenį, atrodo, kad įmanomas

nuokrypis nuo *res judicata* principo, tačiau išimtyms galimos tik ypatingais atvejais, ginant svarbesnius teisinius interesus.

Todėl tam, kad galėtų ištaisyti pažeidimą, valstybės narės privalo panaudoti visas jų nacionalinėje teisėje nustatytas vidaus procedūras, susijusias su galutinių sprendimų peržiūra (sprendimas *Kühne & Heitz*). Pagaliau, jeigu tai neįmanoma, ETT labiau linkęs vertinti galutinį teismo sprendimą kaip neteisėto akto, dėl kurio gali kilti valstybės atsakomybė, prielaidą, nei pažeisti *res judicata* principą. Tačiau net ir toks požiūris turi išlygų, nes ETT yra nurodęs, kad, atsižvelgiant į teisminės funkcijos specifiką ir teisėtus teisinio saugumo reikalavimus, valstybės atsakomybė tokiais atvejais nėra neribota ir gali kilti išskirtiniais atvejais, kai nacionalinis paskutinėje instancijoje sprendžiantis teismas akivaizdžiai pažeidė taikomą teisę (sprendimo *Traghetti del Mediterraneo* 32 punktas).

***Lucchini* sprendimas – *res judicata* principą ribojančios išvados?**

Teisinis saugumas laikomas vienu iš bendrųjų Europos Sąjungos teisėje pripažintų principų. Tačiau šis principas iš naujo buvo nagrinėtas sprendime *Lucchini* [32]. Šioje byloje pagrindinis vaidmuo tenka *res judicata* principo nepažeidžiamumui. Joje aptariamą galutinį sprendimą priėmė *Corte d'appello di Roma*, kuris nusprendė, kad pagal nacionalinę teisę Italija privalo sumokėti už pagal tam tikras sąlygas suteiktą valstybės pagalbą nepaisant ankstesnio Komisijos sprendimo, kuriuo ji paskelbė, kad pagalba yra nesuderinama su bendrąja rinka. Vėliau pradėjus pažeidžiant Bendrijos teisę už pagalbą sumokėtos sumos susigrąžinimo procedūrą, pagalbos

gavėjas Italijos valdžios institucijoms pareiškė, kad Italijos teismo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas. Iš esmės pagrindinis šioje byloje nagrinėtas klausimas – ar nacionalinio teismo sprendimu galima varžyti išimtinę Komisijos kompetenciją vertinti, ar valstybės pagalba yra suderinama su Bendrijos teise, ir prirėkus nurodyti gražinti neteisėtai sumokėtą pagalbą sumą. *Lucchini* sprendimas buvo neįprastas, nes, kitaip nei ankstesnėse ETT nagrinėtose bylose, šioje byloje galutinis teismo sprendimas buvo priimtas po Bendrijos akto, kurį jis pažeidė. Todėl ši byla susijusi su Komisijos sprendimu, kuris buvo priimtas klausimu, priklausančiu išimtinę Europos Sąjungos kompetencijai, ir kuris paskui susidūrė su jurisdikcijos neturinčio teismo vėliau priimtu galutiniu sprendimu. Taikant ES valstybės narės pagalbos schemas yra aiškiai atskiriamos Komisijos ir nacionalinių teismų funkcijos bei kompetencija. Komisija, kuri yra administracinės valdžios institucija, atsakinga už konkurencijos politikos kūrimą ir įgyvendinimą atsižvelgiant į bendruosius Bendrijos interesus, turi išimtinę kompetenciją nagrinėti, ar visos šiuo atveju pagalbos priemonės yra suderinamos su bendraja rinka, o valstybės narės turi pranešti Komisijai apie savo planuojamą suteikti valstybės pagalbą ir už ją nemokėti, kol Komisija nepriims sprendimo. Jei priimamas teigiamas sprendimas, priemonę taikyti galima. Jei sprendimas neigiamas, pareiga nesiimti veiksmų tampa galutine. Prieš pranešant arba per tyrimo procedūrą sumokėta pagalba turi būti susigrąžinta. Taigi nacionaliniai teismai neturi galios spręsti dėl valstybės pagalbos suderinamumo. Atvirkščiai, Sąjungos teisės sistemoje

nacionalinių teismų pagrindinis vaidmuo yra užtikrinti, kad būtų laikomasi Sąjungos nuostatų dėl valstybės pagalbos, visų pirma pirmiau nurodyto principo, pagal kurį jokia pagalba negali būti suteikta be aiškaus išankstinio Komisijos leidimo, ir taikyti bei prižiūrėti, kad būtų laikomasi Komisijos priimamų sprendimų šiai įgyvendinant savo kompetenciją.

Analizuodamas šios bylos aplinkybes ETT sutelkė dėmesį į Europos Sąjungos ir valstybių narių kompetencijos padalijimą, taip pat į nacionalinių teismų kompetencijos neturėjimą Bendrijos aktų pripažinimo negaliojančiais srityje ir iš dalies išvengė bylos nagrinėjimo *res judicata* požiūriu. Tokiomis aplinkybėmis nebūtų tikslu daryti išvadą, kad šioje byloje kilo kolizija tarp tikrumo bei aiškaus *res judicata* principo apibrėžimo ir Bendrijos teisės viršenybės bei veiksmingumo. ETT šiame sprendime nesirėmė veiksmingumo ir lygiavertiškumo principais, tačiau pabrėžė viršenybės principą ir tai, kad valstybės pagalba patenka į išimtinę kompetenciją [33, p. 237–238].

Net ir laikantis tokio požiūrio, būtina pripažinti, kad byloje *Lucchini* nagrinėtas galutinis sprendimas buvo dalis procedūros, peržengusios formalias nacionalinio proceso ribas. Sprendime *Lucchini* ETT pabrėžė, kad nacionalinio teismo sprendimui neturėtų būti priskirtas poveikis, viršijantis Bendrijos teisėje numatytą tokio teismo kompetenciją. ETT sutiko su prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo pastebėjimu dėl to, kad yra akivaizdu, jog, taikant nacionalinės teisės nuostatą, pagal kurią draudžiama ne tik remtis tais pačiais teisiniais pagrindais, kurie jau aiškiai ir galutinai aptarti kitoje byloje, bet ir klausimų, kuriuos buvo ga-

lima išskelti anksčiau, tačiau jie neiškelti, nagrinėjimą, šiuo atveju būtų sutrukdyta taikyti Bendrijos teisę, nes dėl tokio aiškino būto neįmanoma susigrąžinti pažeidžiant Bendrijos teisę suteiktos valstybės pagalbos. ETT priminė, jog nacionaliniai teismai turi kiek įmanoma aiškinti nacionalinės teisės nuostatas taip, kad jos prisidėtų prie Bendrijos teisės įgyvendinimo (Sprendimo *Lucchini* 60 punktas).

Sprendime *Lucchini* ETT padarė išvadą, kad Bendrijos teisė draudžia taikyti nacionalinės teisės nuostatą, kurioje įtvirtintas *res judicata* principas, tokią, kokia yra Italijos civilinio kodekso 2909 straipsnis, jei jos taikymas trukdo susigrąžinti pažeidžiant Bendrijos teisę suteiktą valstybės pagalbą, kurios nesuderinamumas su bendrąja rinka pripažintas galutiniu tapusiu Komisijos sprendimu.

Valstybė narė, kuriai skirtas sprendimas, kuriuo reikalaujama susigrąžinti neteisėtai suteiktą pagalbą, pagal SESV 288 straipsnį privalo imtis visų priemonių, būtinų šiam sprendimui įvykdyti, kad būtų nedelsiant susigrąžinta neteisėtai sumokėta pagalba. Tačiau, išskyrus išimtinius atvejus, dėl to ši pareiga negali būti siejama su teisinio tikrumo principo ir reikalavimo aiškiai apibrėžti teisę, kuriuos patvirtina *res judicata* principas, paneigimu. Ši taisyklė netaikytina tokiu atveju, jeigu tai daroma taikant procedūras, nustatytas su įprastais procesinės teisės formalumais bei sąlygomis ir todėl atitinkančias reikalavimą aiškiai apibrėžti teisę, teisinio tikrumo principą ir atsargumo principą, kurie visi patvirtina galutinių teismo sprendimų neliečiamumą.

Kitas klausimas, ar Europos Sąjunga gali pareikalauti valstybių narių užtikrinti, kad tam tikromis aplinkybėmis jų procesi-

niai įstatymai sudarytų galimybę peržiūrėti Sąjungos teisei prieštaraujančius sprendimus net tais atvejais, kai tokie sprendimai yra tapę galutiniais. Šiuo požiūriu būtina atsižvelgti ir į tai, kad ES valstybė narė neįgyja teisinės atsakomybės imuniteto tais atvejais, kai ES teisės imperatyvų nesilaiko nacionaliniai teismai [34, p. 208]. Taip pat kyla klausimas, ar valstybės narės turi pareigą, pavyzdžiui, konkrečiu atveju pasiekti rezultatą – susigrąžinti neteisėtai suteiktą pagalbą, ir ar šiuo konkrečiu atveju tokia pareiga įvykdoma tik numačius atitinkamus procesinių teisės normų pakeitimus, t. y. nustačius nacionalines procesines normas, susijusias su teismų sprendimų, kurie yra tapę galutiniais, neteisėtumu pagal Sąjungos teisę.

Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (toliau – ABTĮ) [35] 153 straipsnio nuostatos, nustatančios proceso atnaujinimo pagrindus, numato, kad procesas gali būti atnaujinamas, kai Europos žmogaus teisių teismas pripažįsta, jog Lietuvos Respublikos teismo sprendimas byloje prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir jos papildomiems protokolams (minėto straipsnio 2 dalies 1 punktas). Analogiškas proceso atnaujinimo pagrindas nustatytas ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) [36] 366 straipsnyje, įtvirtinančiame proceso atnaujinimo pagrindus (šio straipsnio 1 dalies 1 punktas). Tačiau nei ABTĮ, nei CPK nenumato galimybės atnaujinti procesą, jei Europos Sąjungos Teisingumo Teismas pripažintų, kad teismo sprendimas byloje prieštarauja Europos Sąjungos teisei ar Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimui. Autorės nuomone, proceso atnaujinimo pagrindai

galėtų būti papildyti nauju pagrindu, numatant, kad galutinis sprendimas gali būti peržiūrimas, kai jis neatitinka Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimo arba kitos Europos Sąjungos institucijos aktų. Tvirtinti, kad valstybė narė privalo tokį pakeitimą numatyti procesinėse normose, būtų sunku, tačiau, kita vertus, toks pakeitimas visiškai atitiktų tarptautinius įsipareigojimus ir procesines teisėtumo garantijas, būdingas teisinei valstybei. Žinoma, ir ABTL ir CPK yra nustatyti ir kiti proceso atnaujinimo pagrindai, tokie kaip antai naujos paaiškėjusios esminės bylos aplinkybės, aiški teisės normos taikymo klaida, kuriais remiantis būtų galima siekti proceso atnaujinimo. Kita vertus, visiškai neaišku, ar yra tvirtas teisinis pagrindas išskirti vienus valstybės tarptautinius įsipareigojimus, kitus paliekant savieigai.

Išvados

Aukščiausiems valstybių narių teisams tenka lemiamas vaidmuo prižiūrint, ar Europos Sąjungos teisė taikoma tinkamai, ir tai susiję su jiems tenkančia atsakomybe užtikrinti tinkamą Europos Sąjungos teisės taikymą ir ginti šios teisės pagrindus asmenims suteikiamas teises.

Pagal nusistovėjusią ETT praktiką formuojama bendra teisinio saugumo principo ir ES teisės viršenybės derinimo teismuose formulė, pagal kurią tam, kad būtų užtikrintas teisės ir teisiųjų santykių stabilumas ir geras teisingumo vykdymas, svarbu, jog teismų sprendimai, kurie išnaudojus visas galimas teisių gynimo priemones arba pasibaigus pasinaudojimo jomis numatytiems terminams tampa galutiniai, nebegalėtų būti ginčijami.

Taip pat pagal nusistovėjusią ETT praktiką formuojama Europos Sąjungos teisinio saugumo ir valstybių narių institucinės autonomijos principų derinimo formulė, pagal kurią, nesant Sąjungos teisės aktų atitinkamoje srityje, procesines taisykles, užtikrinančias teisės subjektams Sąjungos teisės suteikiamų teisių apsaugą, vadovaujantis valstybių narių procesinės autonomijos principu, turi nustatyti kiekvienos valstybės narės vidaus teisės sistema, tačiau su sąlyga, kad jos nėra mažiau palankios nei tos, kurios taikomos panašioms vidaus teisės situacijoms (lygiavertiškumo principas) ir kad dėl jų Bendrijos teisinės sistemos suteiktų teisių įgyvendinimas netaptų praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas (veiksmingumo principas).

Tuo atveju, kai galutinis administracinis sprendimas teisme nebuvo apskūstas, ESS 4 straipsnis (*ex EB 10* straipsnis) kartu su Bendrijos nuostata, kurios pažeidimu yra remiamasi, įpareigoja nacionalinį teismą, į kurį buvo kreiptasi dėl kompetentingos nacionalinės valdžios institucijos atsisakymo persvarstyti šį sprendimą, bent patikrinti, ar taikant lygiavertiškumo principą pagal nacionalines proceso normas neatsiranda pareigos persvarstyti ir prireikus atšaukti šį sprendimą. Iš teismo praktikos darytina išvada, kad pareiga peržiūrėti neatitinkantį ES teisės administracinį sprendimą numatoma tik *Kühne & Heitz* sprendime nustatytomis sąlygomis. Šalys yra pačios atsakingos už teisių, kuriomis jos gali laisvai naudotis (*Kapferer* byla) arba kurios joms gali būti suteiktos pagal Sąjungos teisę (*Köbler* ir *Kühne & Heitz* bylos), įgyvendinimą. Jei jos aktyviai siekė pasinaudoti savo teisėmis ir kuo geriau išnaudojo nacionalinės teisės sistemos suteiktas procedūras gali-

mybes, jos gali siekti pasinaudoti nacionalinės teisės suteiktomis galimybėmis teikti ieškinį dėl žalos atlyginimo, kai kyla valdžios institucijų atsakomybė, t. y. siekti, kad joms būtų atlyginta žala dėl atitinkamų nacionalinių administracinės valdžios ar teisėsaugos institucijų veiksmų, kurie buvo priešingi Bendrijos teisei, arba, jei pagal nacionalinę teisę suteikiama tokia galimybė, reikalauti, kad būtų persvarstytas ginčijamas administracinis sprendimas (*Kühne & Heitz* byla).

Byloje *Lucchini* nagrinėtas galutinis teismo sprendimas buvo dalis procedūros, peržengusios formalias nacionalinio proceso ribas. ETT šiame sprendime nesirėmė veiksmingumo ir lygiavertiškumo principais, tačiau pabrėžė viršenybės principą

bei tai, kad valstybės pagalba patenka į išimtinę kompetenciją. Remiantis tuo, kas išdėstyta, išvada, kad *Lucchini* sprendimas įtvirtino teisinio saugumo ir *res judicata* principų ribojimą ES teisės viršenybės principo naudai, būtų per daug ankstyva ir nepagrįsta.

Nacionaliniai procesiniai įstatymai turėtų sudaryti galimybę peržiūrėti Sąjungos teisei prieštaraujančius teismo sprendimus net tais atvejais, kai tokie sprendimai yra tapę galutiniai. Proceso atnaujinimo pagrindai galėtų būti papildyti nauju pagrindu, numatant, kad galutinis teismo sprendimas gali būti peržiūrimas, kai jis neatitinka Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimo arba kitos Europos Sąjungos institucijos akto.

LITERATŪRA

- 1983 m. vasario 10 d. sprendimas *Liuksemburgas prieš Europos Parlamentą* (230/81, Rink. p. 225).
- 1989 m. vasario 2 d. sprendimas *Komisija prieš Vokietiją* (94/87, Rink. p. 175).
- VON DER GROEBEN, H.; THIESING, J.; ir EHLERMANN, C.-D., *Kommentar zum EU- / EG-Vertrag*. 6. Aufl. Baden-Baden, 2004.
- CRAIG, PAUL; ir DE BURCA, GRAINNE. *EU LAW. Text, cases, and materials*. Oxford: Oxford University press, 2003.
- 1979 m. spalio 4 d. sprendimas *Prancūzija prieš Jungtinę Karalystę* (141/78, Rink. p. 2923).
- 1980 m. vasario 14 d. sprendimas *Meyer-Uetze prieš Hauptzollamt Bad Reichenhall* (84/79, Rink. p. 1045).
- 1969 m. vasario 13 d. sprendimas *Walt Wilhelm ir kiti prieš Bundeskartellamt* (14/68, Rink. p. 1).
- HUMMER, W., et al. *Europarecht in Fällen*. 2. Aufl. Baden-Baden, 1994.
- 1964 m. liepos 15 d. sprendimas *Costa prieš E.N.E.L.* (6/64, Rink. p. 1141).
- 1978 m. kovo 9 d. sprendimas *Simmenthal* (106/77, Rink. p. 629).
- 1990 m. birželio 19 d. sprendimas *Factortame ir kt.* (C-213/89, Rink. p. I-2433).
- 2007 m. liepos 18 d. sprendimas *Lucchini* (C-119/05, Rink. p. I-6199).
- 2009 m. lapkričio 19 d. sprendimas *Filipiak* (C-314/08, dar nepaskelbtas Rinkinyje).
- 1989 m. rugsėjo 21 d. sprendimas *Komisija prieš Graikiją* (68/88, Rink. p. 2965).
- 2000 m. gruodžio 14 d. sprendimas *Fazenda Pública* (C-446/98, Rink. p. I-11435).
- Generalinio advokato F. G. Jacobs išvada byloje, kurioje buvo priimtas 2000 m. lapkričio 30 d. sprendimas *Österreichischer Gewerkschaftsbund* (C-195/98, Rink. p. I-10497).
- 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendimas *Köbler* (C-224/01, Rink. p. I-10239).
- 2003 m. gruodžio 9 d. sprendimas *Komisija prieš Italiją* (C-129/00, Rink. p. I-14637).
- 2005 m. spalio 11 d. generalinio advokato P. Léger išvada byloje *Traghetti del Mediterraneo* (C-173/03, Rink. p. I-5177, 100 punktas).
- BEUTLER, B. *State Liability for Breaches of Community Law by National Courts: is the Requirement of a Manifest Infringement of the Applicable Law an Insurmountable Obstacle?* *Common Market Law Review*. 2009, 46(3).
- 2010 m. rugsėjo 9 d. generalinio advokato *Pedro Cruz Villallón* išvada byloje *Europos Komisija*

- prieš Slovakijos Respubliką* (C-507/08, dar neskelbtas Rinkinyje).
22. HOFSTÖTTER, B. *Non-Compliance of National Courts*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2005.
 23. 2006 m. kovo 16 d. sprendimas *Kapferer* (C-234/04, Rink. p. I-2585).
 24. 2009 m. rugsėjo 3 d. sprendimas *Fallimento Olimpiclub* (C-2/08, Rink. p. I-7501).
 25. 2000 m. gegužės 16 d. sprendimas *Preston ir kt.* (C-78/98, Rink. p. I-3201).
 26. 2004 m. sausio 7 d. sprendimas *Wells* (C-201/02, Rink. p. I-723).
 27. 1999 m. birželio 1 d. sprendimas *Eco Swiss* (C-126/97, Rink. p. I-3055).
 28. 2004 m. sausio 13 d. sprendimas *Kühne & Heitz* (C-453/00, Rink. p. I-837).
 29. 2006 m. rugsėjo 19 d. sprendimas *i-21 Germany ir Arcor* (C-392/04 ir C-422/04, Rink. p. I-8559).
 30. 2008 m. vasario 12 d. sprendimas *Kempter* (C-2/06, Rink. p. I-411).
 31. 2008 m. gruodžio 18 d. sprendimas *Sopropé* (C-349/07, Rink. p. I-10369).
 32. 2007 m. liepos 18 d. sprendimas *Lucchini* (C-119/05, Rink. p. I-6199).
 33. BIONDI, A. How to Go Ahead as an EU Law National Judge, (2009) 15 *European Public Law*.
 34. KAVALNĖ, S. Administraciniai teismai Lietuvoje: nūdienos iššūkiai. In *Administraciniai teismai Lietuvoje. Nūdienos iššūkiai*. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010.
 35. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 85-2566.
 36. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 36-1340.

THE ROLE OF A NATIONAL COURT IN IMPLEMENTING THE EUROPEAN UNION LAW AND VULNERABILITY OF THE PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY

Skirgailė Žaltauskaitė-Žalimienė

S u m m a r y

The article deals with the role of national court in implementation of the EU law. National court has to consider a lot of principles developed in the ECJ case-law, such as the principle of supremacy of the EU law, the principle of direct applicability of the EU law (in this regard there are certain exceptions, for instance, horizontal direct effect of directives is not possible), as well as the principles that in certain circumstances provisions of the EU law may grant rights for private persons and that under certain conditions one can rely on these rights as the ground for claims submitted before a national court, and the principle that national court is obliged to ensure supremacy of the EU law, etc.

The situation when a court adopting a judgment or the already adopted administrative decision do not comply with the EU law raises important issues regarding relations between the principles of legal certainty and *res judicata*, on the one side, and the supremacy of the EU law, on the other side. Therefore the author of the article pays attention in particular to the problem of possible collision and compatibility between the principles of supremacy of the EU law and legal certainty and reveals this problem relying

on the ECJ case-law. Legal certainty is one of a number of general principles recognised by the EU law. Relying on the ECJ case-law the author makes the conclusion that, with the exception of instances provided by the *Kühne & Heitz* judgment, finality of an administrative decision, which is acquired upon expiry of the reasonable time-limits for legal remedies or by exhaustion of those remedies, contributes to such legal certainty and it follows that the EU law does not require that administrative bodies be placed under an obligation, in principle, to reopen an administrative decision which has become final in that way.

The ECJ *Lucchini* judgment is also analysed in the article as well as significance of its outcomes to the principle of *res judicata* in regard to the limitation of the latter. In the opinion of the author, this case does not raise the collision between legal certainty and a clear definition of *res judicata*, on the one side, and the supremacy and effectiveness of the EU law, on the other side. In this case the ECJ did not rely on the principles of effectiveness and equivalence, but it rather underlined the principle of supremacy and that state aid fell into the exclusive competence of the EU.

Įteikta 2010 m. gruodžio 14 d.

Priimta publikuoti 2010 m. gruodžio 22 d.